

BUDJET TASHKILOTLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH VA YURITISHNI TAKOMILLASHTIRISH (OLIJ TA'LIM MISOLIDA)

Murtozaev Sanjar O'tkir o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Mustaqil izlanuvchisi

Email: sanjarmurtozayev1591@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada byudjet tashkilotlarida, xususan, oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar hisobini tashkil etish va yuritish jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda amaldagi buxgalteriya hisobi tizimi, xarajatlarni tasniflash tamoyillari hamda hisob-kitob jarayonida uchraydigan muammolar ochib beriladi. Shuningdek, xarajatlar hisobini takomillashtirishga doir zamonaviy yondashuvlar, jumladan raqamlashtirish, avtomatlashtirish va moliyaviy nazoratni kuchaytirish masalalari bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi. Olingan natijalar oliy ta'lim muassasalarida mablag'lardan samarali foydalanish, moliyaviy shaffoflikni oshirish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: budjet tashkilotlari, xarajatlar hisobi, oliy ta'lim, buxgalteriya hisobi, xarajatlarni tasniflash, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, moliyaviy nazorat, samaradorlik, shaffoflik.

Аннотация

В данной статье рассматриваются процессы организации и ведения учета расходов в бюджетных организациях, в частности, в высших учебных заведениях. Освещены действующая система бухгалтерского учета, принципы классификации расходов, а также существующие проблемы в процессе расчетов. Кроме того, предложены современные подходы к совершенствованию учета расходов, включая цифровизацию, автоматизацию и усиление финансового контроля. Результаты исследования направлены на повышение эффективности использования средств и финансовой прозрачности в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: бюджетные организации, учет расходов, высшее образование, бухгалтерский учет, классификация расходов, цифровизация, автоматизация, финансовый контроль, эффективность, прозрачность.

Abstract

This article examines the processes of organizing and maintaining expenditure accounting in budgetary organizations, particularly in higher education institutions. It highlights the current accounting system, principles of expenditure classification, and existing challenges in the accounting process. Furthermore, the study proposes modern approaches to improving expenditure accounting, including digitalization, automation, and strengthening financial control. The research results aim to enhance the efficiency of fund utilization and increase financial transparency in higher education institutions.

Keywords: budgetary organizations, expenditure accounting, higher education, accounting, expenditure classification, digitalization, automation, financial control, efficiency, transparency.

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida budget tashkilotlarida xarajatlar hisobi samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, davlat budget mablag'laridan oqilona va shaffof foydalanish ta'lim sifati va institutlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 10-iyuldagi «O'zbekiston – 2030» strategiyasi maqsadlariga erishishda davlat budjeti mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishni ta'minlash uchun qabul qilingan farmoni bu boradagi yangi istiqbollarni ochib berdi.

Shuningdek, oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirishga bag'ishlangan konsepsiya hamda ta'lim sohasida ilg'or yondashuvlarni keng joriy etishga qaratilgan Prezident farmon va qarorlari tizimi, xususan 2019-yil PF-5847-son farmoni muhim manba hisoblanadi.

Ushbu maqolada budget tashkilotlarida, xususan oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, amaldagi holat, mavjud muammolar va takomillashtirish yo'llari — raqamlashtirish, avtomatlashtirish va moliyaviy nazoratni kuchaytirish orqali qanday yechim topish mumkinligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ta'lim sohasida moliyaviy shaffoflik hamda samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hozirgi vaqtda moliyaviy nazoratning asosiy maqsadi o'rganilayotgan obyektning haqiqiy holatini obyektiv baholash, boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ularning bajarilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillarni aniqlash hamda ularning oldini olishdan iboratdir.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo mamlakatlar iqtisodchi olimlari tomonidan ushbu mavzu bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilgan va uning mohiyati haqida qimmatli fikrlar bildirilgan. Tadqiqotchi L.N. Ovsyannikovning fikricha, davlat moliyaviy nazorati davlatning moliyaviy manfaatlarini va fuqarolarning moliyaviy huquqlarini qonunlar, tashkiliy va boshqaruv mexanizmlari hamda huquqni muhofaza qilish vositalari orqali amalga oshiriladigan tadbiridir (L.N. Ovsyannikov, 2010, 5-bet).

V.D. Larichev ta'kidlaganidek, davlat moliyaviy nazoratining asosiy maqsadi moddiy resurslardan foydalanish jarayonida yuz beradigan huquqiy talablarning buzilishi, budget mablag'larining noqonuniy sarflanishi kabi qonunbuzarliklarning oldini olish, ularga sabab bo'lgan shaxslardan davlatga yetkazilgan zararni undirish, ularga nisbatan qonuniy choralar ko'rish va kelgusida bunday holatlarga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishdan iboratdir (V.D. Larichev, 2010, 19-bet).

Tadqiqotchi E.A. Voznesenskiy esa davlat moliyaviy nazoratidan ko'zlangan maqsadni mikro va makro darajada moliyaviy xarajatlar haqida tezkor ma'lumot olish, qonunbuzarliklarning oldini olish uchun zarur choralarni belgilash, moliyaviy resurslar

boshqaruvini ta'minlash hamda yangi vazifalarni belgilashga xizmat qiladigan qarorlarni qabul qilish sifatida izohlaydi (E.A. Voznesenskiy, 2013, 27-bet).

Shunday qilib, iqtisodchi olimlarning aksariyati davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini ijobiy baholaydi. Ularning ayrimlari nazoratning muayyan jihatlarini tadqiq qilgan bo'lsa, boshqalari uning keng imkoniyatlarga egaligini e'tirof etadi. Biroq iqtisodiy mavzulardagi ilmiy adabiyotlarda hanuzgacha davlat moliyaviy nazorati qaysi metodlar asosida amalga oshirilishi haqida yagona nuqtai nazar shakllanmagan.

O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarning chuqurlashuvi sharoitida davlat moliyaviy nazoratini tashkil etishning huquqiy asoslari, uni rivojlantirish yo'nalishlari, taraqqiyotning hozirgi bosqichidagi vazifalari va natijalari muayyan darajada tadqiq qilingan. Biroq davlat moliyaviy nazoratining vazifalari va mohiyati bo'yicha yagona metodika mavjud emasligi iqtisodchi olimlar orasida turli munozarali fikrlarni keltirib chiqarmoqda. Eng muhimi, yagona ilmiy asosga ega bo'lmagan yondashuvlar amaliyotda ham uchramoqda. Bu holat davlat moliyaviy nazoratini amalga oshirishda umumlashtirilgan, ilmiy asoslangan metodikaning ishlab chiqilishi va uni davlat miqyosidagi hujjatlar orqali mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot davomida iqtisodiy voqelik jarayonlarini o'rganishda ilmiy usullardan — umumlashtirish, guruhlashtirish va taqqoslash, monografik tadqiqot, iqtisodiy kuzatish, abstrakt-mantiqiy tahlil, qiyosiy tahlil, statistik usullar, istiqbolli prognozlash hamda boshqa metodlardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Budjet tashkilotlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 3-sentyabrdagi 414-son "Budjet tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi qaroriga muvofiq xarajatlarning quyidagi guruhlari davlat budjetidan moliyalashtiriladi:

1. Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar (bolali oilalarga nafaqalar, kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam, stipendiyalar va boshqalar);
2. Ish haqiga qo'shimchalar;
3. Kapital qo'yilmalar (Davlat investitsiya dasturida nazarda tutilgan manzilli ro'yxatlarga muvofiq);
4. Boshqa xarajatlar.

Ko'rsatib o'tilgan xarajat guruhlari asosida budjet tashkilotlari budjet mablag'lari bo'yicha xarajatlar smetalarini shakllantiradi.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlarining budjet tashkilotlariga oid smeta tushunchasi va uning budjet ijrosi jarayonidagi ahamiyati haqidagi ilmiy izoh va qarashlarini umumlashtirgan holda quyidagicha fikr bildirish mumkin: budjet tashkilotlarida nafaqat xarajatlar smetasi, balki bir vaqtning o'zida daromadlar smetasi ham shakllantiriladi. Ushbu jarayonlarni amalga oshirish tartibi normativ-huquqiy hujjatlarda belgilab qo'yilgan.

Shu munosabat bilan “Budjet tashkilotlarida daromadlar va xarajatlar smetasi — bu tashkilot (muassasa)ning moliya yili uchun o‘z xarajatlari va daromadlarini tegishli normalarga muvofiq shakllantirishi hamda bu orqali kelgusida maqsadli yo‘nalishlarda ehtiyojlarini qondirish uchun aniq rejaga asoslanib tuzilgan hujjatdir” (O‘zbekiston Respublikasining “Hisob siyosati” nomli 1-son budjet hisobi standarti).

Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijasida tadqiqot obyektlari sifatida olingan davlat oliy ta’lim muassasalarining davlat budjetidan va boshqa manbalar hisobidan moliyalashtirilishi hamda ularning manbalari tahlil qilindi. Xususan, quyidagi jadvalda Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tasarrufidagi oliy ta’lim muassasalarini moliyalashtirish manbalari 2015–2024-yillar kesimida o‘rganildi (1-jadval).

1-jadval.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tasarrufidagi oliy ta’lim muassasalarini moliyalashtirish manbalari (foizda)

Moliyalashtirish manbalari	Yillar									
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Jami moliyalashtirish manbalari	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Shu jumladan:										
Davlat budjetidan moliyalashtirish	34,8	36,0	28,2	41,3	35,4	27,6	24,7	28,7	24,3	24
To‘lov-kontrakt mablag‘lari	60,8	59,3	67,3	50,7	54,1	60,8	62,4	59,6	70,6	71
Rivojlantirish jamg‘armasiga kelib tushgan mablag‘lar	4,4	4,7	4,5	6,7	8,7	10,7	12,1	10,9	4,2	3,7
Qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa manbalar	0,0	0,0	0,0	1,3	1,8	0,9	0,8	0,8	0,9	1,3

Izoh: O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tasarrufidagi oliy ta’lim muassasalarini moliyalashtirish manbalari 2015-2024-yillar kesimida qiyosiy tahlil etildi va moliyalashtirish manbalari muallif tomonidan o‘rganib chiqildi.

Yuqoridagi jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tasarrufidagi oliy ta’lim muassasalarining moliyalashtirish manbalari ulushlar kesimida tahlil etilganda, asosiy manbalar talabalarning to‘lov-kontrakt mablag‘lari hisobidan shakllanayotganini kuzatish mumkin. Xususan, 2015-yilda jami moliyalashtirish manbalarining 60,2 foizi to‘lov-kontrakt mablag‘lari evaziga shakllangan bo‘lsa, 2024-yilda bu ko‘rsatkich 71 foizni tashkil etdi. Vazirlik tasarrufidagi oliy ta’lim muassasalarining 2015-yilda 34,8 foizi davlat budjeti mablag‘lari hisobidan moliyalashtirilgan bo‘lsa, 2024-yilda bu ulush 24 foizni tashkil etdi. Demak, o‘tgan o‘n yil davomida moliyalashtirish manbalari tarkibida davlat budjetidan moliyalashtirish ulushi 10,8 foiz punktga kamaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oliy ta'lim muassasalarida budget mablag'laridan oqilona va shaffof foydalanish, xarajatlar hisobini to'g'ri tashkil etish va yuritish ta'lim sifati hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, amaldagi tizimda metodologik birxillikning yo'qligi, raqamlashtirish darajasining yetarli emasligi va ichki moliyaviy nazoratning zaifligi kabi muammolar mavjud.

Ularni bartaraf etish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- yagona xarajatlar hisobi metodologiyasini ishlab chiqish va joriy etish;
- buxgalteriya jarayonlarini to'liq raqamlashtirish hamda integratsiyalash;
- ichki audit tizimini kuchaytirish va doimiy monitoring mexanizmlarini tatbiq etish.

Mazkur choralar oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy shaffoflikni oshiradi, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi va davlat budjeti mablag'larining natijadorligini kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Budget kodeksi. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2013-yil 26-dekabr, O'RQ-360-son. <https://lex.uz/docs/5535058>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 10-iyul PF-82-son "O'zbekiston — 2030 strategiyasi maqsadlariga erishishda davlat budjeti mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishni ta'minlash to'g'risida"gi Farmoni, <https://lex.uz/docs/7015258>

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 2019-yil 8-oktyabr, PF-5847-son "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni <https://lex.uz/docs/4511474>

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 27-may, PF-82-son "Oliy ta'lim muassasalari talabalariga ta'lim kreditlari berish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=159432>

5. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi bo'yicha yo'riqnama. Toshkent, 2023.

6. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish strategiyasi, 2024.

7. Ruziev, K. (2025). Financing higher education in Uzbekistan: Trends and challenges. Springer Journal of Asian Economics. DOI: [10.1057/s41307-025-00396-1](https://doi.org/10.1057/s41307-025-00396-1)

8. International Journal of Management, IT & Engineering (2022). Budget Accounting Standards in Higher Education Institutions of Uzbekistan. https://www.ijmra.us/project%20doc/2022/IJMIE_JUNE2022/IJMIE5June22.pdf

9. EPRA International Journal (2024). Expenditure Accounting Practices in State Universities: Case Study of Uzbekistan. <https://eprajournals.com/pdf/fm/jpanel/upload/2024/December/202412-10-019462>

10. World Bank. (2023). Public Expenditure Review: Uzbekistan. Washington, DC: The World Bank. <https://www.worldbank.org>
11. OECD. (2022). Public Financial Management in Higher Education. OECD Publishing.
12. Krasheninnikova, E., & Ivanov, D. (2021). Современные подходы к учету расходов в государственных организациях. Финансовый журнал, №8, 35–42.
13. Shokirova, N. (2020). Oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy shaffoflikni oshirish mexanizmlari. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy jurnali, №5.
14. Ministry of Finance of Uzbekistan. (2024). Guidelines for Digital Transformation of Public Sector Accounting. Tashkent.
15. UNESCO. (2021). Higher Education Financing Policies. Paris: UNESCO Publishing.
16. Asian Development Bank. (2022). Strengthening Public Financial Management in Central Asia. Manila: ADB.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, avgust, 8-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**